

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

«КРУГЛИЙ СТІЛ»:

«КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД: 60 РОКІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ РЕАЛІЗАЦІЇ»

В. І. Борисов, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, директор Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України;

В. С. Батиргарєєва, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України

8 грудня 2010 р. у м. Харкові відбулося засідання «круглого столу» «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: 60 років європейського досвіду реалізації», який організував Інститут вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України.

На «круглому столі» обговорювалися питання кримінально-правової охорони права людини на життя, гарантій забезпечення прав учасників процесу у сфері кримінального судочинства, протидії злочинності як складової соціальної політики української держави та ін.

Доповідь кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника сектору дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України **Т. А. Павленко** «Право людини на життя: кримінально-правовий аспект» була присвячена аналізу складної морально-етичної і правової проблеми розпорядження людиною своїм правом на життя, зокрема можливості застосування евтаназії на прохання особи. Доповідачка підкреслила, що на сьогоднішній день ані в Європейській комісії з прав людини, ані у прецедентному праві не розглядається з юридичної точки зору припустимість самогубства в деяких

випадках, хоча сьогодні в різних державах й зустрічаються факти застосування евтаназії. Тому залишається відкритим питання: чи охоплюється правом на життя обов'язок жити та відповідно чи може індивід відмовитися від цього права. Т. А. Павленко підкреслила, що сьогодні евтаназія — проблема не лише морального вибору суспільства, але й професійного та етичного вибору лікаря, а також персонального вибору індивіда, яка широко дискутується як вченими-юристами, так і філософами, соціологами та ін. Існують дві протилежні позиції щодо можливості людини вільно розпоряджатися своїм життям: на одній позиції знаходяться прибічники «права на смерть», на іншій — противники такого права.

Як стверджується у науковій доповіді, в юридичній літературі проблема евтаназії розглядається переважно через призму прав людини, а тому переважає думка, що евтаназія є злочином. У більшості країн світу евтаназія або не передбачена законом, або заборонена ним. У кримінальних кодексах деяких держав встановлено відповідальність за евтаназію як різновид умисного вбивства при пом'якшуючих обставинах (Австрія, Азербайджан, Болівія, ФРН, Греція, Грузія, Данія, Індія, Іспанія, Італія, Ліван, Республіка Польща, Португалія, Республіка Корея, Швейцарія, Японія та ін.). В інших державах таке вбивство залежно від обставин кваліфікується на загальних засадах як просте або кваліфіковане вбивство. В окремих державах, де у кримінальних кодексах немає складів умисних вбивств із співчуття (евтаназія), передбачено пом'якшуюче покарання обставину — вчинення злочину із співчуття (Росія, Казахстан, Таджикистан). Проте відомо, що в деяких державах (Нідерланди, Бельгія, американські штати Орегон і Вашингтон) влада пішла шляхом кримінально-правової легалізації евтаназії.

В Україні евтаназія заборонена законом. Це закріплено ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я: медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії — навмисного прискорення смерті або умиртвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань. Ця стаття передбачає, що особа, яка свідомо вчинила евтаназію, підлягає кримінальній відповідальності згідно із законодавством України.

Разом із тим не можна не відмітити реакції учасників «круглого столу», яка була викликана науковою доповіддю Т. А. Павленко.

Зокрема, академік НАПрН України В. І. Борисов зазначив, що «українське суспільство й держава ще не готові до такого радикального кроку, яким є еутаназія, хоча це і не виключає, що позбавлення особи життя в такій ситуації може визнаватися привілейованим вбивством». З цією метою В. І. Борисов запропонував доповнити КК України новою статтею 117-1 наступного змісту:

«Стаття 117-1. Умисне вбивство із співчуття до потерпілого

Умисне вбивство із співчуття до потерпілого, вчинене на його прохання, у разі тяжкої невиліковної хвороби останнього, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк»¹.

У науковому повідомленні «Доброякісність кримінально-процесуальних рішень як гарантія прав людини у сфері кримінального судочинства» кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник сектору дослідження проблем судової діяльності Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України *Н. В. Глинська* відзначила, що в сучасних умовах оновлення кримінально-процесуального законодавства об'єктивно є необхідність комплексного перегляду низки питань, що стосуються як «стандартів» якості рішень, що приймаються у кримінальному процесі, наповнення їх новим нормативним змістом, так і гарантій забезпечення їх виконання. При цьому суттєвим фактором, що визначає вектори кримінально-процесуальної політики у цій сфері, є новий тип праворозуміння, який формується сьогодні в Україні.

На думку доповідачки, сприйняття національною правовою системою концепції верховенства права, зафіксованої в якості відповідного юридичного принципу в ч. 1 ст. 8 Конституції України, само по собі свідчить про те, що в українській державі отримали визнання загальні принципи, ідеї права як регулятори суспільних відносин безвідносно до того, чи закріплені ці основоположні ідеї в національному законодавстві. Зміст загальноправових принципів у тому вигляді, як вони знайшли своє відображення в позитивному праві,

¹ Докладніше див.: Борисов В. І. Щодо подальшого вдосконалення захисту прав та законних інтересів потерпілого від злочину засобами кримінального права / В. І. Борисов, Ю. П. Дзюба, Ю. А. Пономаренко // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2010. – Вип. 19. – С. 12.

не зводиться до простої абстракції ідеалів справедливості, гуманності, демократизму тощо. Кожен принцип складається із низки вимог та передбачає функціонування певних стандартів, сукупність яких і створює систему критеріїв та показників, за якими оцінюється ступінь дотримання принципів права у правозастосовчій діяльності.

Н. В. Глинська підкреслила, що застосування норм закону, який в правовій державі має лише адекватно відображати право, не може бути суто механістичним процесом, а потребує критичного ставлення правозастосувачів до його змістовної наповненості. Усі суб'єкти кримінального судочинства, які уповноважені державою на прийняття власних процесуальних рішень, мають виходити з того, що конкретна норма, яка ними застосовується, завжди діє в системі інших правових регуляторів та підлягає оцінці на предмет відповідності її змісту загальним принципам права, які знаходять своє відбиття в правових приписах Конституції України, загально-визнаних принципах і нормах міжнародного права.

Як зазначила у науковому повідомленні «Проблеми забезпечення права особи на справедливий суд в контексті судово-правової реформи» кандидат юридичних наук, науковий співробітник сектору дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України **О. М. Овчаренко**, право на справедливий розгляд гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. Це право інтерпретоване у рішеннях Європейського суду з прав людини, статистика якого за 2009 р. свідчить, що на розгляді в ньому перебуває близько 10 тис. звернень від громадян України. Із загальної кількості порушень зазначеної Конвенції в Україні більшість — це порушення права особи на справедливий суд. Така ситуація свідчить про потребу вжиття системних заходів на державному рівні для покращення ситуації.

На забезпечення справедливості суду спрямований Закон України «Про судоустрій і статус судів». Як зауважила О. М. Овчаренко, цей Закон встановлює дві взаємопов'язані засади: самостійність судів (ст. 6) і незалежність суддів (ст. 47). Крім того, у Законі міститься низка новацій, які спрямовані на зміцнення статутних гарантій суддів.

На думку доповідачки, рівень виконання судових рішень в Україні є вкрай незадовільним. Тому під час судової реформи 2010 р. були вжиті заходи у цій сфері. Так, новим є встановлення штрафних санкцій за невиконання вимог суду. Окрім того, значно посилена адміністративна і кримінальна відповідальність за невиконання рішень суду особами, вказаними в рішенні, та відповідальними службовими особами.

Молодший науковий співробітник лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України **Н. В. Павлюк** у науковому повідомленні «Забезпечення прав неповнолітніх — учасників кримінального судочинства під час допиту» наголосила на тому, що неповнолітні є самою незахищеною категорією соціальних суб'єктів, які потребують особливої уваги та турботи з боку суспільства та держави в процесі реалізації їх прав та свобод. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання забезпечення прав неповнолітніх, які стали учасниками кримінального судочинства.

Законом не визначено вік, починаючи з якого особа може брати участь у допиті як свідок чи потерпілий. Проте, на відміну від неповнолітніх підозрюваних і обвинувачених, порядок провадження в справах про злочини яких викладено у гл. 36 КПК України, — норми проведення допиту неповнолітніх свідків чітко не прописані і досить стисло позначені у ст. 168 КПК України.

У свою чергу, неповнолітні, на думку Н. В. Павлюк, є дуже специфічною категорією допитуваних, оскільки кожна вікова їх група відрізняється певними віковими особливостями, що й обумовлює специфіку проведення допиту. Ця специфіка не дозволяє проводити допит осіб даної вікової категорії так само, як і допит дорослої людини. Окрім того, обрання прийомів установлення психологічного контакту, вибір тактичних прийомів, режим та інтенсивність проведення допиту в різних вікових групах неповнолітніх повинні відрізнятися. У зв'язку з цим доповідачка пропонує закріпити у законі тривалість проведення допиту неповнолітніх, враховуючи психологічні особливості, що притаманні окремим їх віковим групам, і внести зміни у статті 168 і 438 КПК України. Крім того, у цих статтях пропонується передбачити право неповнолітнього допиту-

ваного висловлювати свою думку під час вирішення питання відносно участі у допиті конкретної особи педагога.

Згідно з даними проведеного опитування працівників слідчих органів МВС України, не всі вони можуть проводити допит неповнолітніх з урахуванням їх вікових особливостей. Дане питання викликає певні труднощі у 7 % респондентів, а 16 % слідчих взагалі не враховують вікову періодизацію неповнолітніх у своїй практичній роботі і, як наслідок, — ігнорують диференційований підхід у виборі криміналістичних рекомендацій щодо груп неповнолітніх, тим самим порушуючи їх права. Натомість надати допомогу слідчому під час встановлення психологічного контакту із допитуваним, допомогу у застосуванні психологічних засобів впливу на особу допитуваного, у встановленні окремих якостей і психологічних особливостей неповнолітнього здатен спеціаліст-психолог. Тому зазначені статті доповідачка пропонує доповнити положенням про необхідність залучення психолога під час проведення допиту за участю неповнолітніх осіб.

Кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник сектору дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України **Ю. П. Дзюба** у науковому повідомленні «Імплементация норм про коррупційні правопорушення у кримінальне законодавство України: проблемні питання та шляхи їх вирішення» порушив проблему реального стану протидії корупції в Україні. Доповідач наголосив, що це пагубне для правової держави явище пронизує практично всі сфери суспільного життя. За рейтингом міжнародної недержавної організації по боротьбі з корупцією «Transparency International» Україна у 2009 р. посідала 138 місце у світі. Без подолання корупції стає неможливим не тільки надійний захист прав і законних інтересів людини і громадянина, але й виникає реальна загроза становленню громадянського суспільства в країні, держава зазнає величезних втрат від корупційних діянь чиновників, зазнає шкоди імідж України у світі.

Україна, як відзначив доповідач, приєдналася до глобальних зусиль світової спільноти зі зменшення рівня корупції. Але для розробки ефективного антикорупційного законодавства необхідно мати

чітке розуміння міжнародних стандартів боротьби з корупцією. Відсутність такого розуміння призводить до того, що сьогоденішнє антикорупційне законодавство України визнається фахівцями неідеальним, а його ефективне та неупереджене застосування стає неможливим без додаткових і дуже суттєвих доопрацювань та вдосконалень.

Кандидат юридичних наук, науковий співробітник сектору дослідження проблем запобігання злочинності Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України *С. Ю. Лукашевич* у науковому повідомленні «Протидія злочинності як складова соціальної політики держави» звернув увагу на те, що державна політика як важливий компонент життєдіяльності суспільства, маючи велику кількість вимірів і характеристик, формує відповідну систему та механізми соціально орієнтованого державного впливу на різноманітні процеси як у суспільстві в цілому, так і відносно окремих його інститутів. У цьому зв'язку актуалізується необхідність удосконалення процесу формування та здійснення завдань державної політики й посилення її регулятивного впливу на розвиток українського суспільства. Такі завдання вимагають подальшої наукової розробки концептуальних засад державної політики, поглибленого теоретико-методологічного аналізу процесу її становлення та реалізації.

Доповідач відзначив, що у вітчизняній кримінології останнім часом панує думка, що кінцевою метою будь-якого кримінологічного дослідження є вдосконалення внутрішньої політики держави й соціального контролю над злочинністю, а не боротьба з нею. Адже заклики до війни зі злочинністю, посилення боротьби з нею за своєю сутністю ставлять перед органами кримінальної юстиції, державою й суспільством незмістовну мету. Більше того, вони не тільки дезорієнтують, а й дезорганізують їх діяльність по забезпеченню правопорядку. І чим скоріше ця мета державної політики буде визнана хибною, тим швидше країна розпочне побудову дійсно правової держави. Адже цільова настанова на боротьбу зі злочинністю не потребує об'єктивного, а тим більше критичного аналізу криміногенної обстановки й результатів діяльності органів кримінальної юстиції, а навпаки, у ній криється потенційна загроза повернення до тотальної репресії.

Серед учасників «круглого столу» наукові повідомлення так само викликали жваву дискусію, зокрема з приводу балансу між заходами протидії сучасній злочинності, що пропонуються вченими і практиками, і непорушністю загальновизнаного принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина під час вживання цих заходів.

Із заключним словом виступив доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заступник директора Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України **В. С. Зеленецький**, який відзначив, що в цілому робота «круглого столу» пройшла цікаво, звернув увагу присутніх на необхідність подальшого поглибленого вивчення проблем удосконалення українського законодавства щодо захисту прав людини і громадянина та усунення прогалин у чинному законодавстві з урахуванням думок, висловлених учасниками «круглого столу».